

Streszczenie

Valentyna Sobol, *Barok ukraiński. Teksty i konteksty*

Praca jest odpowiedzią na *signum temporis* (znak czasu): próbą zrozumienia staroukraińskich, szesnasto- osiemnastowiecznych utworów barokowych z perspektywy antropologicznej, z jednoczesnym zastosowaniem tradycyjnych metod, narratologii, hermeneutyki, komparatystyki, imagologii literackiej. W kręgu zainteresowania znalazły się utwory do niedawna zapomniane albo nieznanne. Pierwszy rozdział pracy monograficznej poświęcony jest omówieniu źródeł. W pierwszym podrozdziale *Barok jako zjawisko kultury. Historia badań, jego kontekst europejski i słowiańskie paralele* został opisany dorobek pracy naukowców badających literaturę ukraińskiego baroku na Ukrainie i poza jej granicami. Praca ta obejmowała kilka najważniejszych kierunków: naukowo-badawczy, publikacje tekstów barokowych starodruków, rozpowszechnienie staroukraińskich utworów poprzez przekłady, wydawanie podręczników, praktyce pedagogicznej i in. Paradygmat badawczy dawnej literatury ukraińskiej Iwana Franki stał się obiektem studiów w następnym, drugim, podrozdziale. Wydawnicza działalność bractw w kontekście historycznym i porównawczym przedstawiona została w trzecim podrozdziale. Istotny dla baroku obraz księgi inspirował treść czwartego podrozdziału *Panegiryki o księdze, nauce, oświacie*. W drugim rozdziale monografii *Fenomen historiografii barokowej: obraz mentalności i historia życia codziennego* w komparatystycznym wymiarze przeanalizowane zostały różnogatunkowe teksty barokowe. Wiele uwagi poświęcono wybitnym utworom historiografii barokowej (latopisom Wełyczki, Hrabianki, konstytucji Orlika), na ich przykładzie został zbadany dyskurs Cerkwi i relacji religijnych (pierwszy podrozdział). Tu historia, polityka i religia przeplatają się z tradycyjną retoryką. Znajdujemy liryzm, zwracanie się do czytelnika, chęć lepszego poznania siebie samego przy pomocy własnych utworów. Dyskurs sakralny i prywatny zostaje przeanalizowany na przykładzie anonimowej pamiętki *Przesławna Góra Poczajowska* (drugi podrozdział). Bardzo ważne w kontekście europejskiej tradycji wyrażania prywatności są pamiętniki. Różnorodność form prywatności wyraźnie widać dzięki podejściu komparatystycznemu w analizie ego-dokumentów Dymitra Tuptały i Joazafa Horfenki, Filipa Orlika herbu Nowina i Karola Chojeckiego herbu Lubicz (trzeci podrozdział). W kolejnych podrozdziałach w kontekście prywatności i imagologii literackiej poddano analizie wizerunki ubioru oraz symbolikę snu w dramatach

Hryhorija Konyskiego i Teofana Prokopowicza, w legendzie spisanej przez Petra Mohyłę, w utworach anonimowych, tekstach Wasyla Hryhorowycza-Barskiego, Danyła Bratkowskiego, Kłymientija Zinowijiwa i in.

Trzeci rozdział poświęcony jest literaturze przekładowej doby dojrzalego baroku (druga połowa XVI – pierwsza połowa XVII) i późnego (druga połowa XVII–XVIII w.). Z jednej strony, daje on odpowiedź na pytanie o źródła europejskości otwartej na świat ukraińskiej literatury. Z drugiej strony, literatura przekładowa jest postrzegana jako trwały pomost między Wschodem a Zachodem. Nie mogły zburzyć go negatywne zmiany na Ukrainie po włączeniu jej do Rosji, gdyż nawet w XVIII wieku funkcjonują liczne przekłady Wasyla Popela, Porfiriusza Ważyńskiego, Tymofija Szczurowskiego, Lwa Kyszki, Symona Todorskiego, Semena Hamaliji, Paisjusza Wieliczkowskiego, Hryhorija Skworody i wielu innych. Za pośrednictwem przekładów pełniej przedstawiony został nie tylko publiczny, ale i prywatny świat w jego ówczesnej lokalnej codzienności i w psychologicznych, czysto narodowych przejawach. Dyskurs prywatności zachodnioeuropejskich literatur w XVII wieku pomyślnie zaadaptował się na Ukrainie i to właśnie on dał impuls do kreatywnego rozwoju ukraińskiego piśmiennictwa. Analizowane utwory wskazują na bezpośredni związek literatury ukraińskiej z zachodnioeuropejskimi źródłami, w których w pełni i w różnych formach przedstawione zostały podstawowe czynniki sfery prywatności. Ukraińska kultura w kreatywny sposób przejęła z innych kultur właśnie to, co odpowiadało jej własnym najskrytszym potrzebom. Zademonstrowała otwarcie na świat, syntezę wpływów i zapożyczeń, ale także zdolność promieniowania na inne kultury. Wtedy jeszcze otwarta na szeroki świat staroukraińska literatura barokowa wiele potrafiła i mogła, przede wszystkim – zobaczyć i przedstawić w innym świetle rzeczy znane i niezmiennie. W dobie baroku związki literatury ukraińskiej ze światem były wielokierunkowe, ale szczególnie dynamiczny był wpływ zachodniej edukacji, kultury i sztuki. Barok pokonywał bariery narodowe, był okresem, gdy kultura ukraińska należała do kultury europejskiej, której korzenie sięgają zarówno grecko-rzymskiego antyku, jak i genetycznie, wraz z tradycją chrześcijańską – najdawniejszych źródeł Wschodu.

Резюме

Валентина Соболев, *Украинское барокко. Тексты и контексты*

Монография является ответом на *signum temporis* (знак времени), это попытка осмысления произведений украинского литературного барокко XVI–XVIII веков с антропологической перспективы, но с одновременным использованием традиционных методов, нарратологии, герменевтики, компаративистики, литературной имагологии. Материал первой главы посвящен исследованию источников. В первой части главы *Барокко как явление культуры. История изучения, его европейский контекст и славянские параллели* показана та большая работа, которую проделали ученые в изучении литературы барокко в Украине и за ее границами. Этот вклад прослеживается в нескольких направлениях: научно-исследовательском, издательском, в популяризации древнеукраинских барочных текстов с помощью переводов, издания учебников, учебно-педагогической практике и др. Исследовательская парадигма украинской литературы Ивана Франко стала объектом изучения во второй части главы. Издательская деятельность братств в историко-сравнительном контексте представлена в третьем параграфе. Знаковый для барокко образ книги инспирировал содержание заключительной части главы *Панегирики о книге, науке, образовании*. Во второй главе монографии *Феномен барочной историографии: отражение ментальности и история повседневности* проанализированы разножанровые барочные тексты. На материале вершинных произведений историографии (летописи Величко, Грабянки, конституции Орлика) исследован дискурс Церкви и религиозных отношений (первый подраздел). В этих текстах история, политика и религия переплетены с традиционной риторикой, здесь находим проявления лиризма, обращения к своему читателю, стремление лучше узнать самого себя с помощью собственного письма. Сакральный и приватный дискурс анализируем на примере анонимного памятника *Преславная гора Почаевская*. Особый интерес в контексте европейской традиции выражения приватности представляют собой дневники. Разнообразие форм приватности прослеживается через компаративный подход в изучении эго-документов Дмитрия Туптала и Иоасафа Горленко, Филиппа Орлика герба Новина и Кароля Хоецкого герба Любич. В следующих частях этой главы в аспекте приватности

и литературной имагологии анализируем дискурс одежды, сна в драмах Георгия Кониского, Феофана Прокоповича, в легенде, записанной Петром Могиллой, анонимных текстах, произведениях Орлика, Василя Григоровича-Барского, Данила Братковського, Климентия Зиновиева и др.

В третьей главе анализируется переводная литература зрелого барокко (вторая пол. XVI – первая пол. XVII в.) и позднего (вторая пол. XVII – XVIII в.). Она дает ответ – с одной стороны – на вопрос об истоках европейскости украинской литературы. С другой стороны, переводная литература видится как мост между Востоком и Западом. Его не смогли разрушить негативные изменения после присоединения Украины к России, потому что и в XVIII веке будут функционировать переводы Василя Попеля, Порфирия Важинского, Тимофея Щуровского, Леона Кишки, Симона Тодорского, Семена Гамалии, Паисия Величковского, Григория Сковороды и многих других. С помощью переводов полнее раскрывался повседневный пласт бытия и в его локальном измерении, и в психологических, национальных проявлениях. Дискурс приватности западноевропейских культур уже в XVII веке получил благоприятные условия для укоренения, именно он дал креативный импульс украинской литературе. Украинская культура активно черпала с других культур именно то, что питало ее собственные запросы. Она демонстрировала открытость, синтез влияний и заимствований, но также и способность влиять на другие культуры, подсвечивать их. В то время еще открытая на широкий мир литература украинского барокко многое умела и могла, в том числе – увидеть и отразить обычное, устоявшееся в ином освещении. В эпоху барокко контакты украинской культуры были многовекторными, а наиболее действенным было влияние западного образования, науки, искусства. Барокко преодолевало национальные барьеры, было временем украинского присутствия в европейской культуре. Корни украинского барокко простираются и в греческо-римскую античность, и, генетически, вместе с христианской традицией, – в самые древние источники Востока.

Summary

Valentyna Sobol, *Ukrainian baroque. Texts and contexts*

The work responds to needs of our times (*signum temporis*) and is the attempt of understanding the old-Ukrainian baroque works of 16th and 18th centuries from the point of view of anthropology and with application of traditional methods, narrative elements, hermeneutic and comparative study. The first chapter of the monograph was dedicated to studies of the sources. The research of scientists studying the literature of Ukrainian baroque at home and abroad was described in the first subsection intitled *Baroque as phenomenon of culture. The history of research, European context and Slavic parallels*. The most important activity was: research, edition of baroque antique books, popularisation of old-Ukrainian works in translations, edition of textbooks, pedagogic practice etc. The main object of studies in the next subsection was the paradigm Ivan Franco's old-Ukrainian literature. The editorial activity of brotherhoods in the historical and comparative context was presented in third subsection. The fourth subsection intitled *Panegyrics about book, science and education* was about the image of book, very important for the baroque.

The different genres of baroque texts were analysed in second chapter of monograph intitled *Phenomenon of baroque historiography: the image of mentality and the history of everyday life*. A lot of place is dedicated to the presentation of eminent works of baroque historiography (*latopis* [chronicles] of Velyčka, Hrabianka and constitution of Orlyk). The discourse of Orthodox Church and religious relations were studied (first subsection) using the example of these works in which the history, politics and religion are mixed with traditional rhetoric. We can find here lyricism and relations with readers and also the intention to know himself better using the works of his own. The sacred and private discourses were analysed using the anonymous memories intitled *Famous Mountain Poczaïowskaïa* (second subsection). In the context of European tradition of presentation the privacy the most interesting were diaries. In the diaries of Dymitr Tuptało, Joazaf Horlenko, Pylyp Orlyk, coat of arms Nowina and Karol Chojecki, coat of arms Lubicz – were presented the different forms of privacy. In next subsections the images of clothes and the dreams were analysed in the dramas of Hryhorij Konycki and Teofan Prokopowicz, in the legend written by Petr Mohyla, in anonymous works, in texts of Klymentij Zinowijiw et al.

In the third chapter of monograph the translations of the height baroque (second half of 16th century - first half of 17th century) and late baroque (second half of 17th and 18th centuries) were presented. In one side there was the answer to the question concerning the European sources in Ukrainian literature. In other side the translations constituted the long-lasting bridge between East and West. The negative changes at Ukraine (after including Ukraine to Russia) did not change it because there even in 18th century there were a lot of translations of: Wasyl Popel, Porfyr Wazynski, Tymofij Szczurowski, Lew Kyszka, Symon Todorski, Semen Hamalija, Paisjusz Wieliczkowski, Hryhorij Skoworoda et al. By the way of translations the personal world of people was presented in his local, everyday life and psychological manifestations. The discourse of privacy in the West-European literature in 17th century was adopted in Ukraine and constituted impulse to creative development of Ukrainian literature. The works which were analysed, show the direct relations between Ukrainian literature and West-European sources – where we can see the essential factors of human life's private sphere. The Ukrainian culture took from other cultures these things which responded to its needs. The Ukrainian culture was open to borrowings from other cultures and influences, but at the same time it influenced other cultures, too. In these times the old-Ukrainian baroque literature was able to see and to present familiar and unknown things. In baroque the relations of Ukrainian literature with world were multifaceted, but the influence of West education, culture and art was especially active and dynamic. Baroque was the period when Ukrainian culture was very close to European culture which had its roots in Greek-Rome antique and in Christian tradition – immemorial sources of East.